

Het is nu precies tachtig jaar geleden dat de *Skiednis fen Fryslân* van Douwe Kalma verscheen. Het is een overzicht van de Friese geschiedenis van de vroegste perioden tot de tijd van Kalma zelf, de eerste helft van de twintigste eeuw. In 1944 kwam een tweede druk op de markt en in 1965 verscheen nog een curieuze bewerking van de hand van G.N. Visser en Teake Hoekema. Kalma gaf zijn werk de objectieve aanduiding 'een samenvatting' mee, maar het kan alleen op waarde worden geschat tegen de achtergrond van een Fries-nationaal perspectief op het verleden. Voor Kalma was de geschiedenis in de eerste plaats de bezielende kracht in het leven en in de strijd voor het Friese Fryslân. Hij koos niet de staatkunde als uitgangspunt, maar het Friese volk. Vanuit dat gezichtspunt werd de *Skiednis fen Fryslân* het verhaal van een exclusief volk dat een voortdurende strijd voerde tegen vreemde invloeden en overheersing. Voor Kalma vormden de middeleeuwen de Friese glorie-tijd en dat maakt dat we op pagina 225 van de in totaal 340 nog steeds in de vijftiende eeuw vertoeven en dat we in razend tempo door de resterende vijf eeuwen worden gelooft.

In de jaren dertig paste het werk, zo zou men kunnen stellen, nog in de geest van de tijd, maar na de oorlog raakte het werk besmet en kon de uitgave van 1965 alleen nog maar rekenen op afkeuring. De passages over de Friezen en hun 'volkswezen' als Germanen zijn voor ons inderdaad moeilijk te verteren: 'Germaan te zijn, dat betekent in de eerste plaats innerlijke vrijheid' of de, volgens Kalma, in de Germaanse wereld 'niet te ontcrachten trouw tussen de leider en zijn volgers'. In het *Friesch Dagblad* noemde Pieter Wybenga het werk een 'wanconceptie'. In de jaren negentig maakte Johan Frieswijk in *It Beaken* korte metten met de Fries-nationale geschiedvisie van Kalma en diens bewaker Visser. Dat was het genadeschot. Ik zou het boek als geschiedwerk nu vooral een curiosum willen noemen dat ons meer leert over het denken van Kalma en zijn beweging dan over de Friese geschiedenis zelf.

Maar toch is het jammer dat de *Skiednis* geheel uit ons blikveld is verdwenen. Is het nog mogelijk om door die lagen van oordeel en veroordeling die op het boek liggen heen te lezen en er een nieuwe relevantie aan te geven? Als we de *Skiednis fen Fryslân* met onbevooroordeelde ogen lezen tegen de achtergrond van actuele discussies, dan wordt het boek opeens een pittige en vaak verrassende medespeler in het debat (zie ook mijn artikel in *De Moanne*, 1, 2010, 52-53). Prikkelend is nog steeds het hoofdstuk over de zeventiende en achttiende eeuw. Kalma projecteert op deze periode het in zijn dagen actuele thema van de verhouding tussen de Friese cultuur en de niet-Friese cultuur van een 'maatschappelijke bovenlaag van bestuurders, bezitters en intellectuelen'. Ook interessant voor de tegenwoordige academische ontwikkelingen zijn de beschouwingen over de Franeker universiteit en haar verhouding tot en invloed op de Friese cultuur.

Gefantaseerd

Vergeet dus Kalma's *Skiednis fen Fryslân* als geschiedschrijving, maar zie het werk als een boeiend essay over Friese identiteit. Het boek begint al direct met vragen over het karakter van het Friese historisch besef door de eeuwen heen. We denken dat we zo'n nuchter volkje zijn, maar hoe kan het dan, vraagt Kalma zich af, dat de Friese geschiedschrijving tot de meest 'fantastische', dat wil zeggen bij elkaar gefantaseerde, van Europa behoort? Kalma beschrijft de geschiedenis van Fryslân als een doorlopend proces van verandering in de omstandigheden waarin het Friese volk leefde. Alles in Fryslân verandert. De natuur en het landschap zijn elke dag anders. Er zijn geen bergen, er zijn geen rivieren, er is alleen maar land dat telkens weer opnieuw wordt veroverd, verdedigd en bewerkt: 'God schiep de zee, maar de Fries schiep de kust'. Kalma poneert de hypothese – zie ook de inleidende tekst – dat wellicht deze continue verandering verklaart waarom de Friezen zo weinig ware zin voor het geschiedkundige hebben. De natuur en de voortdurende wisseling van omstandigheden – de zee, het landschap, het weer – hebben hen niet geleerd ontzag te hebben voor dat wat is geweest. Waarom, aldus Kalma, zou je dan ook het werk van mensenhanden in tact laten als het zijn betekenis voor het nu heeft verloren? Daarom zijn er ook geen kloosters en stinzen meer, 'alles is ferdwûn' (alles is verdwenen).

Kalma's opmerkingen over het gebrek aan historisch

besef in Fryslân zijn voor ons als moderne inwoners van de provincie confronterend. Als ik zo om me heen vraag hoe het staat met Fryslân en zijn geschiedenis, dan is bijna altijd het antwoord dat juist in onze provincie de aandacht voor geschiedenis erg groot is. Immers, ons zelfbeeld, maar ook de visie van niet-Friezen, is in belangrijke mate gestoeld op historische noties: Friese vrijheid, oude taal, Grutte Pier, eeuwenoude tradities, elf steden, en dergelijke. En staat ook niet onomstotelijk vast dat we veel zorg en geld steken in ons cultureel erfgoed: musea, monumenten, archeologie, archieven en bibliotheken. Met andere woorden, zien we in de spiegel die Kalma ons voorhoudt nog wel het ware gezicht van Fryslân of is de situatie tegenwoordig geheel anders?

Die vraag is niet eenduidig te beantwoorden, maar leidt ons wel naar enkele fundamentele aspecten van het hedendaagse Fryslân in relatie tot verleden en toekomst. Ik zou het historische besef op drie wijzen willen benadere: landschap, materieel erfgoed en monumenten en tenslotte immaterieel en literair erfgoed. In de eerste plaats blijft Kalma's observatie over de continue verandering intrigerend. Hij stelt onomwonden dat juist de dynamiek van natuur en landschap de Friezen er altijd van heeft weerhouden om zich te binden aan het verleden. Altijd, sinds de bouw van terpen en dijken, is men hier bezig geweest de zaken naar eigen hand te zetten. Het oog was gericht op de toekomst en zodra oude elementen hun functie hadden verloren, werden ze rücksichtslos uit de werkelijkheid verwijderd. Fryslân is het toneel geweest van de meest radicale ingrepen in het landschap, telkens weer, met maar één doel: utiliteit. Historisch besef en utiliteit staan op gespannen voet met elkaar. Waar wij denken dat Fryslân in belangrijke mate zich heeft ontwikkeld op basis van historisch besef en traditie, daar zou het wel eens zo kunnen zijn dat deze provincie primair dynamisch en utilitair gedreven is. Dat is, zou men kunnen tegenwerpen, niet een Fries, maar een Nederlands trekje. Geert Mak schreef in *Het ontsnapte land* (Amsterdam, 1998): 'Efficiënt ruimtegebruik is ons tot een tweede natuur geworden, en vrijwel alles ruimen we na gebruik razend-snel op. Verlaten boerderijen in Friesland, gesloten mijnen in Limburg, vrijwel niets krijgt hier de tijd om te besterven, om te vergaan, om echt oud te worden. Het gebrek aan onvolkomenheid waart als een ziekte door dit land'.

Wanneer we doorredeneren op Kalma's begrippen van dynamiek, verandering en utiliteit, dan komt ook, in mijn tweede benadering, de grote belangstelling voor erfgoed en monumenten in een ander daglicht te staan. Wij koesteren juist en enkel die elementen van ons verleden die nog een utilitaire functie hebben: monu-

We denken dat we zo'n nuchter volkje zijn, maar hoe kan het dan dat de Friese geschiedschrijving tot de meest bij elkaar gefantaseerde van Europa behoort?

menten, musea en landschap, zolang zij een toeristische functie vervullen of nodig zijn om de binnensteden te voorzien van een prettig winkeldecor. Nu ik deze regels opschrijf, betrap ik me op een wat schurend gevoel. Het is allemaal zo gemakkelijk gezegd en een beetje goedkoop om onze zorg voor monumenten af te doen als enkel utilitair gedreven. Zou er toch niet in eerste instantie iets bestaan als de 'intrinsic waarde' van erfgoed die wij allen respecteren en tot uiting laten komen in monumentenzorg, exploitatie van musea, en dergelijke? Er zal altijd spanning zijn tussen de utilitaire en intrinsieke waarden van erfgoed, maar waarom zouden we twijfelen aan een oprechte en gemeenschappelijke historische belangstelling? Als we evenwel naar de

Bert Looper

Historicus Bert Looper is directeur van Tresoar. Hij interesseert zich in het bijzonder voor het raadsel van het fenomeen 'tijd'. In zijn bijdragen laat hij aan de hand van Friese voorbeelden zien hoe mensen - individueel en collectief - hun visie op het verleden vormen.

derde benadering kijken, die van immaterieel en literair erfgoed, dan komt Kalma's beeld toch benauwend dichterbij.

Literaire traditie

Ik zou het 'probleem' van de Friese literatuur in verband willen brengen met Kalma's opmerkingen over continue verandering en het gebrek aan ontzag voor wat was. Het 'probleem', zoals dat alom wordt gezien, is de geringe belangstelling voor de Friese literatuur en de literaire traditie en dientengevolge de daling van de verkoop van Friese boeken. Diverse verklaringen worden aangedragen: ontleding, het gebrek aan Friestalig onderwijs, ontoereikend beleid van overheden en organisaties. Maar ik zou de stelling van Kalma hieraan willen toevoegen: de Friezen hebben niet geleerd ontzag te hebben voor wat is geweest. Ook hier, nu ik dit schrijf, voel ik me niet helemaal op mijn gemak want het zou kunnen zijn dat bij mijn oordeelsvorming het klimmen van de eigen jaren een vertroebelende werking heeft. Maar ik ervaar elke dag hoe moeilijk het is om nog collectieve ervaringen te delen in het geweldige universum van het Friese literaire erfgoed. We kennen

De Friese literatuur is niet ouder dan, laten we zeggen, vijf jaar. Alles van oudere datum is zinkende of weggezonden in de vergetelheid

onze literatuur niet - dat kan door het onderwijs komen - maar hebben ook niet de historische belangstelling om er kennis van te nemen en er de mooiste ontdekkingen te doen.

De Friese literatuur is niet ouder dan, laten we zeggen, vijf jaar. Alles van oudere datum is zinkende of weggezonden in de vergetelheid. Het verdwijnen van een literair werk is net zo erg als het verdwijnen van een monument of museaal voorwerp, maar het deert ons niet of nauwelijks. Het verdwijnen van het literair erfgoed uit ons gezichtsveld en bewustzijn is misschien wel veel erger dan het gemis van een gebouw of een Friese staartklok omdat we een tekst, een schrijver, onmiddellijk terug kunnen halen maar het blijkaar niet willen uit gebrek aan echte belangstelling. Bovendien is het een verarming dat we de gedachten, de ideeën, meningen en creativiteit van anderen en ouderen niet meer in de eigen taal in onze nabijheid willen hebben, alsof ze niet meer van nut zouden zijn.

Fryslân is tegenwoordig zeker een culturele provincie, maar de kritiek van Kalma en Mak geldt evenzeer. Onze utilitaire grondhouding komt wel heel pregnant tot uiting in de motivatie achter Culturele Hoofdstad 2018. Cultuur is er voor de economie, voor 'social engineering' en sinds kort ook voor klimaatverandering. Wat zou het geweldig zijn, we hebben nog twee jaar, als CH18 ook de historische diepte van cultuuroverdracht zou stimuleren om ons weer wat rijker te maken. Voor mij zou 2018 een groot succes zijn als we de stemmen van Friese dichters en schrijvers weer zouden horen. Al zouden we bijvoorbeeld maar de eerste regels van een gedicht van D.A. Tamminga uit zijn cyclus *In Memoriam* uit 1968 voor zijn gestorven zoon opnieuw leren kennen:

*Troch beammen tjemzet leech desimberljocht,
de snie is farsk en 't hôf noch net beprinte,
en by syn grêf, dy lêste smelle wente,
bitrek ik nutteleas de deadewacht
en 'k skriuw syn namme yn'e wintersnie:
in ynleaf wurdferbân fan fjouwer letters (...)*

Dat zou al voldoende zijn.